

	str.
Jan Kozel: Výzdoba štítů v Louckém kodexu	27
Jiří Spěvák: Nové rysy v hodnocení politiky a historické úlohy krále Jana Lucemburského	29
Leoš Mlčák — Pavel Šrámek: Významné památky zvonařství v okrese Přerov	35
Jan Skutil: Herbenova kronika Do třetího a čtvrtého pokolení a její genealogická struktura	37
Karel Hrbáček: Heraldický náhrobek ze Šumbarku	39
Představujeme heraldické kreslíře	40
Významné osobnosti ve světle matričních zápisů	41
Do Vaší knihovny	41
Z činnosti klubu	43

ADRESY AUTORŮ:

PhDr. Jan Kozel, Ke středisku 3, 641 00 Brno-Žebětín.

PhDr. Jiří Spěvák, CSc., Ústav čs. a svět. dějin ČSAV, Vyšehradská 49, 128 26 Praha 2.

PhDr. Leoš Mlčák, OSSPPOP, nám. Míru 25, 770 00 Olomouc.

Pavel Šrámek, Státní oblastní archiv, Sněmovní 1, 746 22 Opava.

PhDr. Jan Skutil, CSc., Moravské muzeum, lit. odd., Sv. Čecha 39, 602 00 Brno 2.

Karel Hrbáček, Zednická 948, 708 00 Ostrava-Poruba.

ZPRAVODAJ vydává Klub genealogů a heraldiků Ostrava při DKP Vítkovic. Řídí PhDr. Karel Müller s redakční radou. Zodpovědný redaktor: Vladimír Kejla. Grafická úprava: Petr Pavliňák. Veškeré články, drobné příspěvky a jinou korespondenci zasílejte laskavě na adresu: KGHO, pošt. schr. 217, 729 17 Ostrava 1. Schváleno k tisku odborem kultury NVO pod č. j. kult/84/946/Tom ze dne 16. 3. 1984. Uzávěrka čísla 18 byla 15. 5. 1984.

Fotografie na titulní straně: Kníže Václav v iniciále M na listu 149 Louckého kodexu (k článku J. Kozla)

Fotografie na zadní straně: Znak Fridricha hr. Arco na pomníku v Šumbarku (k článku K. Hrbáčka).

Výzdoba štítů v Louckém kodexu

Tento příspěvek je myšlen jako pokus, snažící se zachytit počátky výtvarného projevu ve výzdobě štítů v jedné z nejstarších památek naší knižní malby, v kodexu vzniklém na počátku XIII. stol. v skriptoriu kláštera Louky u Znojma. Definitivní zhodnocení tohoto materiálu spolu s objasněním celé problematiky, která je s ní spjata, bude možné až po důkladném studiu tohoto období feudální společnosti. Nicméně právě na této, širší české veřejnosti neznámé památce, je patrna vysoká kulturní úroveň našich zemí ve XIII. stol. V její výtvarné koncepci najdeme sice vlivy určující vývoj románského malířství okolních zemí, ale právě tyto slohové tendence dovedlo naše prostředí po svém ztvárnit, dále rozvíjet a vytvořit tak dílo jedinečné hodnoty.

V roce 1928 se na trhu u londýnského antikváře E. P. Goldschmidta objevil pergamenový kodex mající 182 listů, rozměrů 26,5×18 cm. Rukopis koupil J. P. Morgan z New Yorku pro svoji knihovnu. Je v ní uložen pod č. 739 pod titulem „Cursus sanctae Mariae“. Kodex podrobila důkladnému studiu správkyně rukopisného oddělení Morganovy knihovny Meta Harrsenová a v roce 1937 své výsledky publikovala.¹⁾ Po důkladném zhodnocení obsahové i umělecké stránky knihy dospěla k závěru, že rukopis psaný třemi písaři vznikl v premonstrátském klášteře louckém v druhém desetiletí XIII. století.

Pro náš záměr, výzdobu štítů bojovníků, jsou důležité hlavně listy 9–24, umístěné mezi kalendáři a vlastním textem, obsahující celostránkové miniatury s cyklem biblických námětů Starého a Nového zákona. Stránky jsou rozčleněny horizontálními pásy, v nichž jsou komponovány obrazy. Světlé postavy, kreslené sepí kombinovanou s červení, vynikají na pozadí tvořeném dvěma barevnými pruhy modrým a zeleným, červeným

a zeleným, jindy žlutým v kombinaci s pruhem červeným nebo modrým.

Postavy bojovníků jsou oděny do kroužkové zbroje, vytvořené z drobných železných kroužků. Tělo je kryto kroužkovou košilí s rukávy a ke kolenům sahající suknicí zvanou brně (lorica). Nohy jsou chráněny brněnými nohavicemi, které v jediném celku kryjí celou nohu. Z brněného pletiva je i závěs přilby, kryjící bojovníkův krk a týl. Na hlavách jsou přilby konického tvaru. Zbraně tvoří kopí a meč.

Významným doplňkem zbroje je štít kapkovitého tvaru. V rukopise můžeme rozlišit dva druhy štítů. Masívní, většinou s dvojím kováním, kreslené z profilu, a lehčí, zavěšené na levém rameni, které jsou zdobené. Ve spodním pásu na listu 16' postava krále Saula drží v levé ruce štít opřený o zem. Štít je malován z profilu, po obvodu opatřen kováním s hřeby. Podél něho je úzký pruh okrové barvy lemující modré pole, v němž je po celém obvodu další pás okrasného kování s jazykovitými výběžky na vnějším obvodu. Pás je uchycen ke štítu drobnými hřeby v každém výběžku. (Obr. č. 1). Podobný štít má i postava knížete Václava na listu 24', která uzavírá obrazový cyklus. Jedná se o nejstarší (zatím zjištěné) vyobrazení tohoto knížete se štítem.

Na listu 17' v horním pásu — scéna krále Saula s Jonathanem (obr. č. 2) — nese bojovník stojící při pravém okraji štít na levém rameni. Pole štítu s lemem světlé žluté barvy je červené s třemi šikmými bílými pruhy. Vedle stojící bojovník drží štít (kreslený z profilu), jehož okrově zbarvené pole je prázdné. Podobný štít známe z kostela sv. Jakuba v Rovné z nástěnné malby poslední čtvrtiny XII. stol. (vraždění betlémských neviňátek).²⁾

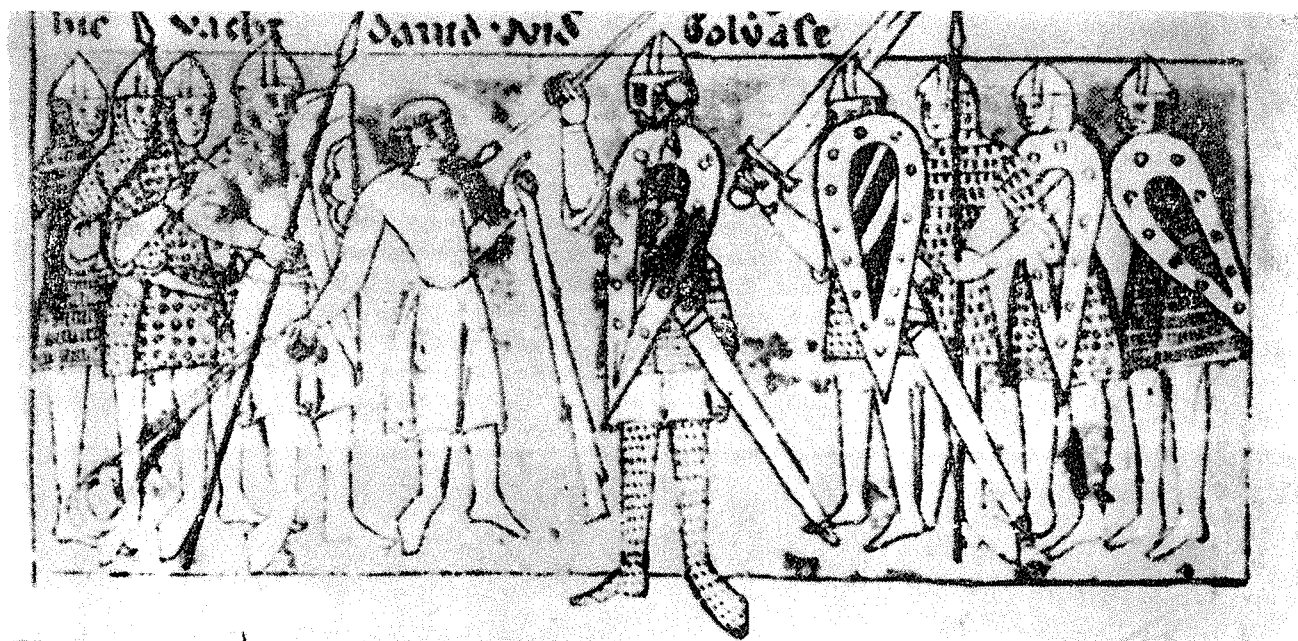
V obrazové kompozici Davida s Doliášem na listu 17

Obr. č. 1

Obr. č. 2

Obr. č. 3

drží centrální postava obra Goliáše na levém rameni štít se širokým kováním, v jehož světle nažloutlém poli je protáhlý stylizovaný liliový květ modré barvy. Vpravo stojící bojovníci drží štíty: 1. v červeném poli dva bílé šikmé pruhy, 2. naznačen jeden šikmý pruh, barevně neodlišen, 3. v červeném poli čtyři vodorovné bílé pruhy nestejně šíře (obr. č. 3).

Fozoruhodnou výzdobu štítu nacházíme ve spodním pásu na listu 23' — scéna žen u prázdného hrobu —, kde frontálně kreslený štít jednoho ze spících římských vojáků nese ve špinavě bílém poli černou, silně stylizovanou figuru, patrně ptačí (obr. č. 4).

Prezentované ukázky výzdoby štítů jsou druhou nejstarší variantou moravské provenience a prvou v knižní malbě. Nejstarší, přesně datovaná rokem 1134, máme v hradní rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě v nástěnném přemyslovském cyklu. Knížata drží štíty kapkovitého tvaru zdobené na prázdné nebo půlené ploše motivem květu, diagonálními pruhy, a jsou-li pojaty z profilu, plastickými bodci.³⁾ Je velmi pravděpodobné, že miniatury v louckém kodexu byly ovlivněny těmito nástěnnými malbami, i když již vykazují četné prvky byzantizujícího slohu, který počátkem XIII. stol. silně ovlivnil malbu střední Evropy. Stylistickou podobnost nachází-

Obr. č. 4

me i ve výzdobě rukopisu „*Orationale sanctae Erentrudae*“, salzburské školy, datovaného do doby kolem roku 1200.⁴⁾

Závěrem možno konstatovat, že patrně krátce po založení premonstrátského kláštera v Louce u Znojma 25. října 1190 knížetem Konrádem Otou a jeho matkou Marií,⁵⁾ v prvním čtvrtstoletí jeho existence, bylo v klášteře skriptorium, kde byl kodex napsán a iluminován. Zařazení rukopisu do doby kolem roku 1215 není v rozporu se slohovým charakterem výzdoby a jeho příbuzností s nástěnnými malbami přemyslovského cyklu, ani s vlastnostmi typologickými či charakterem písma.⁶⁾ Výzdoba štítů bojovníků v rukopise vykazuje již určité heraldické prvky, i když převážně má ráz dekorativní.

Poznámky:

- 1) *Cursus sanctae Mariae*. A thirteenthcentury manuscript, now. M. 739 in the Pierpont Morgan Library. (Probably executed in the Premonstratensian Monastery of Louka in Moravia, at the instance of the Margravine Kunegund, for presentation to her niece, Saint Agnes.) Introduction and Description by Meta Harrsen. New York, The Pierpont Morgan Library 1937.
- 2) Jiří Mašín: Románská nástěnná malba v Čechách a na Moravě, Praha 1956, tab. 56.
- 3) Tamtéž, s. 20.
- 4) Mnichovská státní knihovna, lat. 15902.
- 5) CDB, I, s. 299, č. 326.
- 6) Jan Květ: Nový materiál k dějinám románské knižní malby na Moravě a k ikonografii sv. Václava, Památky archaeologické, skup. hist., 41, 1936—38, s. 166.

Jiří Spěváček

Nové rysy v hodnocení politiky a historické úlohy krále Jana Lucemburského

Šestisté výročí úmrtí českého krále a římského císaře Karla IV. (1978) přineslo v mezinárodním měřítku řadu knih, studií, článků, přednáškových cyklů, výstav, sborníků atd.,¹⁾ jejichž pozoruhodně mohutný proud dosud neustal, poněvadž některé akce a studie stále ještě dobíhají.²⁾ Vedle toho však ještě poskytují podněty k dal-

ším studiím, vyplňujícím dosud bílá místa a rozvíjejícím i prohlubujícím dosavadní znalosti. Předběžné referáty a pokusy shrnout výsledky znovu jasně dokazují, jak výrazné politikum v pozitivním i negativním smyslu jsou dějiny pozdního středověku ve střední Evropě,³⁾ jež položily základ pro historický vývoj dalších staletí.

Spolu s komplexním poznáním celé doby Karlovy či jejich významných etap a úseků, o něž se někteří autoři pokusili, vystaly i určité aspekty v hodnocení historické úlohy některých významných osobností této epochy, nové nikoli v absolutním smyslu toho slova, ale nové s ohledem na dosavadní, obecně přijímané hodnocení, jež vyplynulo z prací historiků za posledních padesát let. Dospělo se však k poznatkům a souvislostem, které svou novostí někdy až překvapují a vybízejí k hlubšímu pohledu na minulé události.

V souvislosti s obecně vysokým hodnocením osobnosti Karla IV., ať jako českého krále či římského císaře, se znovu neodbytně vnučuje otázka podílu jeho otce, krále Jana Lucemburského, na Karlových politických úspěších. V tomto směru byla až do nedávna úloze krále Jana věnována v české historické literatuře poměrně malá pozornost, pomineme-li jedinou výraznou výjimku, dílo historika Josefa Šusty, nazvané pro hodnocení Janovy osobnosti příznačně „Král cizinec“ a zatížené značně nevlídnou předpojatostí vůči tomuto panovníkovi.⁴⁾ Toto dílo udávalo a udává až dodnes základní směrnici pro hodnocení politiky a historické úlohy osobnosti krále Jana. To nejlépe dokazuje i kniha Zdeňka Fialy „Předhusitské Čechy“, jak vyplývá již z názvu první kapitoly jeho díla: „České země za krále cizince“.⁵⁾

Líčení a hodnocení vlády krále Jana Lucemburského citelně postrádalo zejména zřetel ke dvěma závažným otázkám.

Především to bylo poměrně povrchní, naprosto nedostačující objasnění příčin, jež vedly k nástupu lucemburské dynastie na český trůn. Výklad tohoto problému byl zastíňován či přesněji řečeno zužován po vzoru německé, převážně nacionalistické historiografie na základě principu tzv. krátkého spojení, spočívajícího v redukování celoevropských dějinných souvislostí na vztah pouze německo-českých politických dějin a vzájemných mocenských zápasů. Důležitou složkou tohoto umělého zjednodušení bylo a dosud je neprokazatelné tvrzení, že Lucemburkové byli Němci nebo v nejnověji hlášeném výkladu dokonce jen „západní Němci“,⁶⁾ ačkoli byli ve skutečnosti Francouzi, jak později doložím, odchovanými francouzskými školami, francouzskou kulturou a životním stylem na francouzském královském dvoře. K němu je poutal i velmi úzký příbuzenský vztah s francouzskou vládnoucí dynastií, lenní závazky k ní i spojenecké povinnosti z nich vyplývající.⁷⁾ Ze zmíněného zjednodušeného vztahu byly zejména německou historiografií vyvozovány dalekosáhlé konsekvence, živěné nacionalistickými zájmy a degradující český stát na pouhý satelitní útvar říše.

Základním nedostatkem a tedy i příčinou krátkého spojení bylo zjevné a voluntaristické zanedbávání či dokonce záměrně zaujaté opomíjení širokých, celoevropských mocenskopolitických souvislostí, na jejichž základě byla řešena i otázka obsazení českého trůnu, osiřelého vymřením starobylé dynastie českých Přemyslovců v roce 1306.⁸⁾

Druhým závažným momentem je velmi zjednodušené mínění, že příchod Jana Lucemburského na český trůn byl pouze dílem několika bystrých domácích diplomatů, znalých politické situace nejen v českém státě, nýbrž i v Evropě vůbec. Takto se to mohlo jevit některým pozorovatelům z řad kronikářů, kteří byli schopni postihnout buď jen vnější jevy místní povahy nebo chtěli záměrně zveličít a zdůraznit klíčový význam určitých či-

nitelů, diplomatů blízkých mocenským kruhům v zemi, té či oné oligarchické skupině české šlechty. Tímto způsobem postupoval i autor Zbraslavské kroniky.⁹⁾

Ve skutečnosti byl vstup Jana Lucemburského na český trůn logickým a nevyhnutelným důsledkem proniknutí lucemburské dynastie do Svaté říše římské a jejího úspěšného získání římského trůnu a posléze i římské císařské koruny Jindřichem VII. Lucemburským.¹⁰⁾

K tomu došlo v úzkém spojení s tendencemi expanzivní politiky francouzského krále Filipa IV. Sličného (1285–1314), usilujícího na počátku 14. století o plné ovládnutí Svaté říše římské francouzskou dynastií, konkrétně svým bratrem Karlem z Valois jako případným římským králem, nebo alespoň jejími politickými spojenci a stoupenci.¹¹⁾ To vše jsou sice známé skutečnosti, nebývají však vždy a důsledně kladeny do patřičných souvislostí s proniknutím Lucemburků do českého politického vakua v důsledku vymření staré dynastie Přemyslovců. Francouzské velmocenské plány proniknutí do střední Evropy se ideologicky opíraly o tradici kdysi mocné říše Karla Velikého, která ožila s úspěchy francouzských legistů v souvislosti s ovládnutím a využitím a tím i podřízením instituce papežství.

Z celoevropského hlediska politického vývoje je tedy zřejmé, že se český stát stal potenciálně novým mocenským centrem a cílem pro rozšíření rodové domény Lucemburků v době, kdy se do čela říše dostal lucemburský hrabě Jindřich IV. jako římský král Jindřich VII. Lucemburský, to jest v roce 1308. Otázka, kdy vstoupí ten či onen člen lucemburské dynastie na český trůn byla tedy v dané situaci pouze otázkou času a příhodné konstelace mezinárodních politických sil, nikoli však mocenskopolitickým problémem, poněvadž ten byl již ve své podstatě jednoznačně vyřešen ve prospěch Lucemburků a s nimi spřízněného francouzského královského dvora.

Nemohoucnost říšských knížat z německých dynastií vyřešit nástupnictví na římském trůně po zavraždění Albrechta I. Habsburského v roce 1308 volbou vhodného představitele některé z německých dynastií, umožnila francouzské diplomacii prosadit na římský trůn lucemburského Francouze. Nebyla to však snadná úloha, neboť se úspěšně vyřešila teprve po složitém jednání. Pro francouzskou vládnoucí dynastií to bylo ovšem do jisté míry řešení kompromisní, poněvadž Filipovi IV. Sličnému se nepodařilo dosadit na římský trůn vlastního bratra Karla a učinit tak sporu o římský trůn mezi německými knížaty a Francií konec.

O těchto mocenskopolitických souvislostech německá literatura většinou skromně mlčí a zjednodušuje si výklad zmíněným tvrzením, že Lucemburkové byli Němci a že tudíž spor o obsazení římského trůnu byl v zásadě německou záležitostí. Proto je i dosazení krále Jana na český trůn vykládáno v podstatě jako udělení českého státu lénem ze strany „německého“ panovníka. To je ovšem hrubé zkreslení a zjednodušení mocensko-politických vztahů v Evropě v té době a ve Svaté říši římské především.¹²⁾

Dosavadní úsilí podat historicky jednotný, komplexně pojatý a tedy ucelený obraz základních etap života a politického díla krále Jana Lucemburského naráželo a dosud naráží na ne zcela jednoznačné pochopení jeho významu nejen jako českého krále, ale především jako politika a mimořádně schopného diplomata evropského formátu. Jan svým celoživotním úsilím a dílem postavil

český stát do popředí evropské pozornosti díky svému bystrému rozhledu, intelektuálním kvalitám, osobní přitažlivosti a politické střízlivosti. Tyto vlastnosti mu otevřely dveře do jednacích síní nejvyšších představitelů tehdejšího politického světa.¹³⁾ V jeho osobě byl český král svým podílem, vždy mimořádně významným středem zájmu a obdivu široké evropské politické veřejnosti, od dvora aragonského krále přes papežský Avignon a královský dvůr v Paříži až po Řád německých rytířů a jeho stát na evropském severovýchodě, a zasahoval mocně až do Litvy. Na jihu Evropy uplatnil Jan Lucemburský svůj nemalý vliv a moc od Lombardie po Toskánu. Byl znám osobně na mnohých panovnických dvorech Evropy, podle jména takřka všude.¹⁴⁾

Josef Šusta však vylíčil právě tuto Janovu známost, zcestovalost a vliv v evropské vysoké politice převážně negativně, poněvadž jednostranně přihlížel k jeho specifickému postavení jako českého krále, odsunutého českou vysokou šlechtou na vedlejší kolej uvnitř českého státu. Mimo zorné pole historika dopadl zřetel k docenění Janovy účasti a podílu v západoevropské politice a jejích výhod i významu pro český stát v obecném evropském povědomí a v obecně politické sféře. V této oblasti se totiž rozhodovaly problémy, důležité pro celý další celoevropský mocenskopolitický vývoj, v tom i otázky přímo existenčního významu pro český stát. Bylo to především vytržení českého státu z úzkých česko-německých vztahů a jeho zapojení do evropského politického, hospodářského a kulturního systému.

Ostatní historikové, jak čeští, tak zvláště němečtí, francouzští nebo italští, postihli politický význam českého krále a hodnotili jeho činnost pouze z časově a místně omezeného hlediska a zpravidla bez jakéhokoli hlubšího funkčního spojení s českým státem.

Již z těchto obecných souvislostí a zjištění je zřejmé, proč až do nedávna neexistovala všestranná biografie krále Jana a komplexní obraz o všech aspektech jeho politické činnosti.¹⁵⁾

Obraťme nyní pozornost k naznačené otázce národnosti krále Jana Lucemburského. Německá historiografie o ní zpravidla blíže nemluví a pokud ano, pak jsou Lucemburkové takřka jednoznačně považováni za německou dynastii.

Jan Lucemburský měl za matku Markétu Brabantskou (1276—1311), sestřenicí francouzského krále Filipa IV. Sličného. Její otec, brabantský vévoda Jan I. (1267—1294), byl bratrem druhé manželky francouzského krále Filipa IV. Sličného, Marie z Brabantu. Janova matka Markéta Brabantská o sobě vždy hrdě prohlašovala, že pochází ze starobylého rodu francouzské dynastie Kapetovců. Nebylo to snad pouhé politické přání, ale prostá skutečnost. V jejím duchu vychovávala i svého prvorozeného a jediného syna Jana.

Z otcovy strany byl Jan Lucemburský potomkem starobylého francouzského rodu lucemburských hrabat a limburských vévodů, odvozujících svůj původ od legendární vily Meluzíny, jež údajně dala život prvnímu Lucemburkovi.

Matka Janova otce, Jindřicha VII. Lucemburského, se jmenovala Beatrix. Byla dcerou Baudouina (Balduina) z Avesnes a Beaumontu, rovněž z francouzské hraběcí rodiny.

Jako Jindřich VII. strávil i mladý Jan Lucemburský značnou část svého chlapeckého života na francouz-

ském královském dvoře, kam ho otec záhy odvezl. V té době tam žil po boku svého mladého strýce, Jindřichova mladšího bratra Baudouina (Balduina), jehož se rodina rozhodla poslat na studie do Paříže již v roce 1298. Baudouin byl předurčen pro církevní kariéru. Na studiích v Paříži zůstal plných pět let. Je možné právem předpokládat, že vliv pařížského prostředí na mladického synovce prozíravého a politicky mimořádně obezřetného Balduina byl v těchto letech značný. Mladý Jan vstoupil na pařížskou univerzitu, kde nabyl vzdělání, jak o tom svědčí soudobé francouzské kronikářské zprávy. Při studiích se účastnil i dvorského života, zvláště rytířských turnajů a her, jež vtiskly jeho vrozené dobrodružné povaze charakter, který si podržel po celý život. Pobyt v Paříži měl tedy pro budoucího českého krále rozhodující význam; dal jeho rozhledu vpravdě evropský rozměr.

Oba příslušníci mladé lucemburské dynastie, Balduin a jeho mladý synovec, pronikli hluboko do tajů francouzské královské diplomacie a měli často příležitost účastnit se závažných událostí, doprovázejících její politické úspěchy. Francouzská politika a diplomatické umění jejích představitelů byly právě v letech Janova pobytu v Paříži v popředí celoevropského politického dění.

Získání mladých a nadějných představitelů lucemburské dynastie do přátelských služeb pařížského královského dvora bylo pro Francii jen prvním krokem k hlubšímu, citelnějšímu zásahu do mocenské situace v říši, kde si francouzská diplomacie vybudovala spolehlivé zázemí obsazením vlivných mocenských pozic sobě oddanými lidmi, Francouzi nebo stoupenci francouzské politické orientace. V tomto stadiu postupu francouzského krále Filipa IV. Sličného se pregnantně odrazila skutečnost jeho nového, rozhodujícího vlivu na papeže Klimenta V. (1305—1314). Profrancouzská většina v kardinálském kolegiu přispěla ke jmenování nových osob na významné porýnské arcibiskupské stolce, osob zcela oddaných francouzské politice. V lednu 1306 se stal kolínským arcibiskupem Jindřich z Virneburgu, politický stoupenec papeže Klimenta V. Téhož roku dosedl na arcibiskupský stolec v Mohuči Petr z Aspelu, Francouz pocházející z městečka Aichspaltu nedaleko Lucemburku a někdejší kancléř českého krále Václava II. (v letech 1296—1306). Byl stoupencem francouzského královského dvora a papeže Klimenta V., jehož později jako věhlasný lékař úspěšně ošetřoval. Na basileiský biskupský stolec, kde byl Petr z Aspelu předtím, byl dosazen Francouz Otto de Grandson, před krátkým časem jmenovaný biskupem ve francouzském městě Toul. Na biskupský stolec v Kostnici byl jmenován dosavadní arcijáhen ve francouzském městě Autun jménem Gérald. V březnu 1308 byl v Poitiers vysvěcen na biskupa papežem Klimentem V. strýc Jana Lucemburského Baudouin (Balduin) a ustanoven arcibiskupem v Trevíru. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že na straně francouzského dvora stáli nejvlivnější církevní činitelé říše, kteří byli zároveň rozhodujícími osobami při volbě římského krále jako říšští kurfiřti.

Tak tedy probíhalo pronikání francouzského politického vlivu do říše. Jak je zřejmé, byl to výsledek mocenské koalice francouzského krále a avignonského papežského stolce ovládaného Francouzi.

Logickým důsledkem těchto zásadních mocenských

proměň byla volba lucemburského hraběte Jindřicha IV., bratra arcibiskupa Baudouina (Balduina), římským králem v roce 1308, po zavraždění krále Albrechta I. Habsburského. Neúčast neschopného českého krále Jindřicha Korutanského (září 1306, 15. srpen 1307 — prosinec 1310) na volebním aktu vedla k urychlení likvidace jeho vlády v Čechách a k nastolení lucemburské dynastie na český trůn.

Ačkoliv byli Lucemburkové zcela solidární s plány francouzské dynastie na mocenské proniknutí do říše, sledovali paralelně své vlastní dynastické zájmy a snažili se vytěžit z politického programu francouzského krále maximum pro úspěšný vzestup své moci v říši. Římský král Jindřich VII. si byl velmi dobře vědom, že nová říšská dynastie potřebuje především pevné mocenské zázemí, jímž za daných neutěšených poměrů v říši mohl být pouze český stát, jako v té době důsledně konsolidovaný státní útvar v rámci Svaté říše římské. Zárukou této konsolidace bylo několik mocných šlechtických rodů v českých zemích, jejichž představitelé měli rozhodující slovo v zemi.

S touto skutečností se nový římský král Jindřich VII. musel smířit a vyhovět požadavkům české šlechty, aby se českým králem stal jeho čtrnáctiletý syn Jan, nikoli Jindřichův bratr Walram.

Mladý král Jan nebyl při svém nástupu na český trůn interesován pouze v českých zemích, ale zároveň v říši, kde byl zástupcem svého otce. Proto se po jeho smrti snažil dosáhnout římského trůnu, avšak bez naděje na úspěch.¹⁶⁾ Posléze byl nucen podpořit kandidaturu Ludvíka Bavorského proti jeho oponentu římskému protikráli Fridrichovi I. Habsburskému, řečenému Sličný (1314—1330), který byl v té době českému státu velmi nebezpečný.

Z širšího, celoevropského politického pohledu můžeme výsledek konfrontace české šlechty s králem Janem Lucemburským již na samém počátku jeho vlády v českých zemích považovat do značné míry nikoli za jeho prohru, ale daleko spíše za šťastnou okolnost, jež si vynutila jeho trvalý přechod do sféry říšské a posléze evropské politické roviny, zprvu v taktické spolupráci s Ludvíkem Bavorským a posléze v užším přimknutí k francouzskému králi a v politické spolupráci s ním a s avignonskou kurií.

Pokud šlo o vnitřní poměry v Čechách, základním rozporem mezi novým českým králem a vysokou šlechtou nebylo jen mocenskopolitické pozadí, ale jeho kořeny tkvěly především v ekonomické oblasti. Rozbor listinného materiálu té doby dokládá, že na počátku 14. století byl již v plném proudu přechod od renty v úkonech (v robotách) a v naturáliích k peněžní formě feudální renty. Tento jev pochopitelně vyvolával stále větší hlad po půdě jako základním zdroji feudální renty, tj. peněžních dávek, platů atd. To však byla pouze jedna stránka ekonomického vývoje. Masový přechod k peněžní formě feudální renty vyvolal rychlé oživení vztahů zboží — peníze. Vedl k oživení a dalšímu rozvoji obchodních styků mezi českými zeměmi a hospodářsky významnými oblastmi říše. A právě tomuto vývoji napomáhaly nové směry evropské politiky, rozvíjené velkorýsým způsobem králem Janem Lucemburským.

Masový přechod k peněžní formě feudální renty nelze proto považovat za hlavní příčinu mnohem pozdější tzv. „krize feudalismu ve 14. století“ nebo dokonce „první všeobecné krize feudalismu ve 14. století“, jak

se u nás v padesátých letech zcela vážně tvrdilo.¹⁷⁾ Zmíněná krize nebyla totiž krizí feudalismu jako společensko-ekonomické formace, ale strukturální proměnou ekonomicko-sociální povahy, vyvolávající společenskou krizi.¹⁸⁾ Tato strukturální změna spočívala v silně nerovnoměrném společenském rozdělení pozemkového vlastnictví v českých zemích, a to v první fázi s převahou majetku v rukou vysoké šlechty na úkor královského zboží, v pozdější etapě pak rychlým a přebujelým růstem pozemkového vlastnictví církevních institucí (klášterů, biskupství, kapitul atd.), jež vyvolávalo především na straně vysoké šlechty nespokojenost a požadavek přerozdělení majetku v situaci, kdy došlo k rozkladu v hlavě církve (k papežskému schismatu v roce 1378), k hlubokému úpadku církevního života a rozkladu královské moci Václava IV. Z této situace pak vyrostly předpoklady pozdější husitské revoluce. Prohloubily se v průběhu druhé poloviny 14. století, zejména pak po smrti Karla IV. Byly tedy v zásadě ekonomické povahy, nikoli povahy náboženské. Ta se stala až čístečnou složkou společenské krize koncem 14. století. Teprve z takto chápaných širších souvislostí vývoje přesvědčivě vyplývá ekonomická podstata husitské revoluce. Cesta k ní byla dlouhá a souvisela s vývojem mocenského postavení české vysoké šlechty prakticky od konce 13. století v jejích konfliktech s českým králem a později s církví o rozhodující moc v zemi.

Konfrontace mocenských aspirací krále Jana Lucemburského se zájmy a cíli dynastie bavorských Wittelsbachů a jejího představitele, římského krále a císaře Ludvíka Bavorského, zesílila po příchodu prince Karla na podzim roku 1333 do Čech, kde se v systému dvouvládí podílel se svým otcem na správě země.¹⁹⁾

Do této fáze vývoje tedy zasahovali již oba Lucemburkové. Jejich úlohy byly definitivně rozděleny. Karlovi prakticky zůstávala hlavní náplň vlády v českých zemích, zatímco král Jan přešel již natrvalo do sféry evropské politiky po boku francouzského krále. Oba Lucemburkové museli čelit nejen Ludvíkovi Bavorskému a jeho záměrům Lucemburky zničit, ale i Habsburkům, kteří neustávali v pokusech zvrátit situaci ve střední Evropě ve svůj prospěch.

V zápase s Ludvíkem Bavorským využívali oba Lucemburkové velmi důmyslně spojení s avignonskými papeži, s nimiž byl Ludvík v neustálém konfliktu. Obratné lavírování krále Jana a jeho syna Karla vedlo nakonec k tomu, že považovali za vhodné rozšířit svou moc a vliv do Itálie, odkud byl král Jan formálně požádán o zásah jako mocný říšský činitel na ochranu zájmů některých hnoitalských městských republik, tísněných silnějšími sousedy. Tyto zájmy Ludvík Bavorský nebyl s to hájit.

Král Jan zasáhl v Itálii bez předchozí dohody s císařem Ludvíkem a bez souhlasu papeže. Jeho postup však nebyl pouhým nesmyslným dobrodružstvím, jak se ještě nedávno domníval Zdeněk Fiala.²⁰⁾ Vycházel z plánu francouzského krále na získání odrazového můstku na italské půdě, o který by se mohl opírat při stále sledovaném francouzském nároku na římskou korunu. Proto se ani císař Ludvík ani papež Jan XXII. (1316—1334) neodvážili rozhodněji zasáhnout proti postupu českého krále v Itálii. Šlo totiž o dvě vzájemně nepřátelské strany, jež se stejnou měrou obávaly francouzského krále, stojícího v pozadí a zcela nenápadně pod-

porujícího lucemburský zásah v Lombardii a v Toskáne, k němuž dal sám tajně počínět. Druhou příčinou Janova proniknutí na italskou půdu byl jeho věčný hlad po penězích, který zde nakrátko ukojil.

Státnický profil krále Jana Lucemburského ukoval nejen jeho neustálý zápas s českou šlechtou, ale především jeho diplomatické zápolení v evropské politické aréně. Mnohaletý politický boj na všech stranách měl pro krále Jana jeden neocenitelný klad. Naučil nadaného, bystrého a vnímavého Lucemburka obratnému taktizování za nejrůznějších, často mimořádně stresových okolností. Tyto zkušenosti pak mohl nesčetněkrát prověřit v říšské a evropské politice a zdokonalit používané metody.

V nebezpečných a zákeřných komplotech proti své vládě i proti markraběti Karlovi se král Jan osvědčil jako prozíravý diplomat, využívající neobyčejně chytře všechny slabé povahové stránky a taktické nedostatky svých protivníků. Většinou, až na čestné výjimky, však neuvažoval v perspektivním, strategickém politickém měřítku. Janova diplomatická činnost byla takřka neustálou improvizací, měnící se často ze dne na den. K tomuto rysu jeho politického postupu přispívala ovšem do značné míry složitá, bouřlivě probíhající a značně vágní mocenskopolitická situace v českých zemích, v Lucembursku a v říši vůbec. Nemalý vliv tu měl i neustálý zápas papeže s císařem Ludvíkem. Janova obdivuhodná pohyblivost a účast všude tam, kde se rozhodovalo o klíčových záležitostech, přinesla českému králi politickou vážnost a kredit, Českému království pak novou kvalitu v posuzování jeho úlohy ve střední Evropě a v říši.

Až neuvěřitelná pohyblivost krále Jana nebyla samoúčelná. To si z historiků dosud nikdo náležitě neuvědomil. Byla totiž logickým důsledkem dvoupólového chápání lucemburské mocenské domény (českého státu na jedné straně a Lucemburska na straně druhé), zemí ležících na protilehlých stranách Svaté říše římské. Rozsáhlá, od sebe značně vzdálená teritoria vyžadovala v neklidné epoše, jakou bylo 14. století, neustálé cestování.

Vstup krále Jana Lucemburského na mezinárodní politické kolbiště přinesl brzy své ovoce. Zásluhou krále byly české země vytrženy z dosavadní politické izolace a teritoriální uzavřenosti. Vstoupily výrazným způsobem do politického povědomí celé feudální Evropy. Staly se proto přitažlivé pro evropskou politickou veřejnost, pro obchodníky i kulturní činitele. Český král pronikl mezi nejvyšší vrstvu politiků a diplomatů v Evropě. Janova zahraniční politika, do níž byl mimo jiné českou mocnou šlechtou zprvu proti své vůli nemilosrdně vytlačen, se stala jeho hlavním osobním zájmem, výrazným politickým úspěchem a byla bezesporu politikou moderního, dynamického typu. Není proto objektivní posuzovat osobnost krále Jana Lucemburského bez přihlédnutí k tomuto rozměru jeho politické a státnické činnosti.

Z tohoto hlediska byl pohled historiků v zajetí jednostranného posuzování, posuzování úzce českého. Problém hodnocení krále Jana nespočívá jen v povaze mechanismu královské moci, redukované v politické praxi v českých zemích na minimum se zdůrazňovaným omezením na kořistnictví, ale ve skutečnosti, že lucemburské panství nebylo jen Čechy a český stát, ale jeho politicky a mocensky významnou součástí bylo i Lu-

cembursko s rozsáhlými francouzskými lény a statky. Tuto skutečnost je tedy třeba mít neustále na zřeteli. Zůstával-li tedy král Jan v Čechách údajně „cizincem“, pak to bylo především dílo české šlechty a teprve v dalším sledu jeho politická „chyba“. Josef Šusta měl právě na základě označení krále Jana za „cizince“ k tomuto panovníkovi značný despekt a přímo odpor. Zejména ho dráždil „vířivě neklidný a takřka divadelně dobrodružný pozdější život tohoto krále“. Nemohl však přesto nepřipustit, že „mocná skupina říšských poručníků a rádců ho oddělovala od národního prostředí českého“. Šusta posuzoval tedy krále Jana pouze jako českého krále v Českém království, přičemž vědomě resignoval na lucemburský, dynastický rozměr Janovy politiky, který mu pomáhal udržovat úzké politické kontakty s francouzským králem a přispívat tak k vytvoření mocenské rovnováhy ve střední Evropě, porušované zásahy císaře Ludvíka Bavorského do českých záležitostí.

I pro ostatní historiky byl král Jan pouhým „cizincem“ a „dobrodruhem“, který se prý vlivem své povahy o České království nezajímal a pouze je vydíral. Toto údajné vydírání bylo však přiměřenou cenou za vstup Českého království do zájmové sféry celoevropského dění. Nemálo příslušníků české vysoké šlechty mělo díky králi Janovi příležitost naučit se na evropských panovnických dvorech, kam doprovázeli českého krále, proniknout do tajů evropské diplomacie a podstatně rozšířit své vědomosti a kulturní horizont o životě v ostatních zemích Evropy. Je pochopitelné, že tato vysoká politika českého krále nebyla laciná a přinášela pro českou šlechtu nemalé oběti a městům i královským klášterům finanční zátěž. Tyto oběti však byly vyváženy královými politickými úspěchy v mezinárodních vztazích a vytvořily předpoklady pro pozdější vstup českého státu mezi evropské velmoci.

Dosavadní zjednodušený přístup k hodnocení českého krále Jana jako pouhého „cizince“ není při souhrnném rozboru situace ničím jiným než sklouzáváním na pozice hodnocení některých středověkých kronikářů, zejména Petra Žitavského ve Zbraslavské kronice, který neměl krále Jana rád především proto, že silně ztenčoval jmění zbraslavského kláštera.

Málokdo bral až dosud zřetel k tomu, že král Jan svou obratnou evropskou politikou uvedl svého syna, pozdějšího Karla IV., na nejvyšší mezinárodní politické forum, odkud bylo jedině možné znovuzískání stolce římského krále a později císaře pro lucemburskou dynastii a rozvinout na nových mocenských základech jedinečnou Karlovu koncepci českého státu.

P o z n á m k y :

Tento příspěvek je zobecněním a rozšířením základních poznatků knihy Jiří Spěváček, Král diplomat, Praha, Panorama 1982, s přihlédnutím ke studii: Jiří Spěváček, K některým problémům hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v předhusitském období, Folia Historica Bohemica 3, 1981, s. 7–76.

- 1) Z knih je možné poukázat na tato díla: Jiří Spěváček, Karl IV. Sein Leben und seine staatsmännische Leistung, Praha, Academia—NČSAV 1978; Wien—Köln—Graz, Böhlau Verlag 1978; DDR—Berlin, Union Verlag 1979. — Jiří Spěváček, Karel IV. Život a dílo (1316–1378), Praha, Svoboda 1979 (2. vyd. 1980). — Ferdinand Seibt, Karl IV. Ein Kaiser in

- Europa 1316—1378, München, Prestel Verlag, 1.—3. Aufl., 1978. — Beat Frey, Pater Bohemiae — Vitricus Imperii, Böhmens Vater, Stiefvater des Reichs. Kaiser Karl IV. in der Geschichtschreibung. Arbeiten aus dem Historischen Seminar der Universität Zürich, Nr 53, Bern-Frankfurt am Main-Las Vegas 1978. — Ze sborníků studií si zaslouží pozornost především: Kaiser Karl IV. 1316—1378. Forschungen über Kaiser und Reich, Sonderabdruck der Aufsätze aus „Blätter für Deutsche Landesgeschichte“, Band 114, hrsg. von Hans Patze, Göttingen 1978. — Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen, hrsg. von Ferdinand Seibt, München, Prestel Verlag, 1. und 2. Aufl., 1978. — Karl IV. Politik und Ideologie im 14. Jahrhundert, hrsg. von Evamaria Engel, Weimar, Böhlau Verlag 1982. — Z výstav je třeba zmínit pražskou: „Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR“ (srov. průvodce výstavou pod stejným názvem, Praha, Panorama 1978), norimberskou: „Kaiser Karl IV. 1316—1378“, Führer durch die Ausstellung des Bayerischen Nationalmuseums München auf der Kaiserburg Nürnberg, München, Prestel Verlag 1978, a zvlášť významnou mezinárodní výstavu v Kolíně nad Rýnem spojenou na závěr se symposiem: „Die Parler und der Schöne Stil 1350—1400“. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln, Band 1—5, hrsg. von Anton Legner, Köln 1978—1980. Toto dílo se stalo základním pilířem a jedinečným východiskem pro další, prohloubené poznání dějin výtvarného umění a kultury v této epoše.
- 2) Např. sborník Univerzity Karlovy v Praze: „Karolus Quarlus“, Praha 1978, který dosud nevyšel.
 - 3) Kritický přehled názorů historiků, kteří se v novější a nejnovější době zabývali karlovskou problematikou, podává Jiří Spěváček, Karl IV. — Darstellungen und Wirklichkeit, in: Historica XX, Praha 1980, s. 5—58. Ze zahraničních přehledů je nejúplnější, i když jednostranný, materiálový článek, který napsal Peter Moraw, Kaiser Karl IV. 1378—1978, in: Politik, Gesellschaft, Geschichtsschreibung, Giesener Festgabe für F. Graus, hrsg. von Herbert Ludat und Rainer Christoph Schwinges, Köln 1982, s. 224—318 (shrnuje celkem 308 titulů). — Zde je na místě poukázat na politicky motivované, vyslovené nepřátelské kampaně, jejichž autoři se uchylují k šíření pomluv, nepodložených dohadů, zpráv a osobních útoků proti českým historikům. Tak je tomu např. v publikační řadě Dokumentation Ostmitteleuropa, Jahrgang 5 (29), Heft 5—6, Dezember 1979, pod titulem: Der 600. Todestag Karls IV. und seine Resonanz in der Tschechoslowakei, vydané Herderovým institutem v Marburgu an der Lahn. Autorem svazku je Peter Wörster. Tato a jí podobné publikace ovlivnily do značné míry soudnost některých západoněmeckých historiků, zvláště někdejších sudetských Němců, jejich potomků a stoupenců i revanšistických kruhů.
 - 4) Josef Šusta, Král cizinec, České dějiny II-2, Praha 1939, zvl. s. VI-XI, 225, 443.
 - 5) Zdeněk Fiala, Přehusitské Čechy 1310—1419. Český stát pod vládou Lucemburků 1310—1419, Praha 1968, 2. vyd. 1978, zvl. s. 13—49.
 - 6) K tomuto nepodloženému tvrzení dospěl Ferdinand Seibt, Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas, München 1974, s. 19: „Die Luxemburger waren Westdeutsche“. S tím byl spojen i názor o údajné „integraci Čech do Západu pod německým předznamenáním“ (tamtéž: „Integration Böhmens in den Westen — unter deutschen Vorzeichen“).
 - 7) Srov. genealogické tabulky v knize: Jiří Spěváček, Král diplomat, c. d., s. 258—263.
 - 8) Stalo se tak, jak známo, zavražděním mladého českého krále Václava III. v Olomouci dne 4. srpna 1306. K okolnostem vraždy naposledy: Václav Štěpán, K otázce vraždy krále Václava III. v Olomouci roku 1306, Časopis Slezského muzea, série B, vědy historické, 1976 (r. 25), č. 2, s. 115—133.
 - 9) Zbraslavská kronika, Chronicon Aulae regiae, 2. vyd., Praha 1976, s. 170 („po poradě několika moudrých mužů a některých šlechticů a měšťanů“).
 - 10) K obsahu pojmu „Svatá říše římská“ ve shodě s listinami srov. nejnověji Jiří Spěváček, K otázce obsahu a interpretace základních státoprávních pojmů doby Karlovy. In: Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k sedesátinám akademika Jaroslava Purše, Praha 1982, s. 225—243, zvl. s. 232—234.
 - 11) Zevrubné komplexní hodnocení politických plánů a záměrů francouzského krále Filipa IV. Sličného podal teprve nedávno francouzský historik Jean Favier, Philippe le Bel, Paris, Fayard 1978, a americký historik Joseph R. Strayer, The Reign of Philip the Fair, Princeton 1980. Proti starším názorům doložil tento autor aktivní, řídící a koncepční povahu výkonu královské moci Filipa IV. Sličného. Činnost jeho předních rádců a úředníků z řad učených legistů, právníků vycházejících ze zásad civilního římského práva, byla řízena samotným králem a mimořádně vysoko finančně odměňována. Starší představy vycházely z nedoloženého předpokladu o samostatné politické iniciativě královských úředníků Filipa IV. Sličného.
 - 12) Srov. pozn. 6.
 - 13) Politické úspěchy Jana Lucemburského na mezinárodním fóru vyplývaly z jeho plného pochopení nové mocensko-politické úlohy avignonské papežské kurie, motivované především vytvořením politicko-taktické koalice Avignonu s francouzským královským dvorem a využitím církevní ideologie k cílům světské moci krále. Tato koalice stála proti mocenským zájmům císaře Ludvíka Bavorského (1314—1347). Na zásadní proměnu mocenské a ideologické struktury a funkce avignonského papežství v účinnou politickou sílu té doby poukázal přesvědčivým způsobem na základě rozboru pramenů a rozsáhlé literatury Edward Potkowski, Papiestwo a państwo europejskie (XIII-XV w.), in: Katolicyzm średniowieczny. Praca zbiorowa pod redakcją Józefa Kellera, Warszawa 1955, s. 9—106, zvl. pak s. 49—72.
 - 14) Jeho široký politický vliv trefně vystihl zbraslavský kronikář Petr Žitavský, když poukázal na to, že „koluje přísloví: Bez českého krále nikdo nemůže konečně vyřešit svou věc. Povýší, koho chce, a ušlape, koho on nechce.“ Srov. Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae. Text kroniky přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík, 2. vyd., Praha, Svoboda 1976, s. 382.
 - 15) V tomto smyslu nevyhovuje ani zastaralá monografie Johanna Schöttera, Johann, Graf von Luxemburg und König von Böhmen I-II, Luxemburg 1865, ani novější francouzská kniha, kterou populárně zpracoval Raymond Gazelles, Jean l'Aveugle comte de Luxembourg roi de Bohême, Bourges 1947.
 - 16) Mocenské ambice mladého Jana Lucemburského do svědčují i jeho pečeti; velká jezdecká pečeť z roku 1310 a majestátně jezdecká pečeť z roku 1311, podobná pečeť jeho otce Jindřicha VII. O pečetích krále Jana podrobně pojednal Pavel Brodský, Pečeti Jana Lucemburského, Časopis Národního muzea, Řada historická, 1981 (r. 150), č. 3—4, s. 117—137. Obdobným způsobem odráží vysoké politické cíle krále Jana i honosná ražba jeho zlatého florénu; srov. Emanuela Nohejlová-Prátová, Krása české mince, Praha 1955, s. 118—121, obr. č. 46—47.
 - 17) Srov. zejména názory Františka Grause, Krize feudalismu ve 14. století, Sborník historický 1, 1953, s. 65—121, s vykonstruovanou teorií o „první všeobecné krizi feudalismu ve 14. století“. Tuto teorii pak autor dále propracoval v německé studii Die erste Krise des Feudalismus, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 3, 1955, s. 552—592. Grausovo pojetí, založené na údajně hlavní příčině, totiž „masovém přechodu k peněžní formě feudální renty“, se nesetkalo u marxistických historiků s jednoznačným souhlasem. U nás je kritizoval jako „neudržitelné“ pouze Josef Polišenský, K některým otázkám metodiky historické práce, Čs. časopis historický, 1957 (r. 5), s. 143—144. Teprve mnohem později

- se F. Graus rozhodl k revizi svého názoru, dospěl však jen ke zcela mlhavému pojmu o „krisi středověku“ (srov. František Graus, *Krise středověku a husitství*, Čs. časopis historický, 1969 (r. 17), s. 507—526). Grausovo pojetí o „všeobecné krisi feudalismu“ bylo mechanickým, nehistorickým přenesením neadekvátní situace v období „všeobecné krize kapitalismu“ do epochy pozdního středověku.
- 18) K této otázce nejnověji Ernst Werner, *Allgemeine Charakterisierung der feudalen Produktionsweise*, in: *Handbuch. Wirtschaftsgeschichte*, hrsg. vom Institut für Wirtschaftsgeschichte der Akademie der Wissenschaften der DDR, Band 1, Berlin 1981, s. 466—478, zvl. s. 472.

- 19) K objasnění lucemburského systému dvouvládí blíže Jiří Spěváček, *Lucemburské dvouvládí v českých zemích v letech 1334—1346* (K otázce charakteru panovnické moci markraběte Karla), Čs. časopis historický, 1971 (r. 19), s. 53—92.
- 20) Zdeněk Fiala, *Předhusitské Čechy*, 2. vyd. Praha, 1978, s. 54, soudil, že Janovo „severoitalské dobrodružství bylo jen výsledkem okamžitého nápadu“.

* * *

Poznámka redakce:

Príspevek obsahuje upravený text přednášky, kterou autor přednesl 22. 3. 1984 na členské schůzi KGHO.

Leoš Ilřák - Pavel Šrámek

Významné památky zvonařství v okrese Přerov

Zvonařské památky minulosti

Zvony patří mezi málo známé movité kulturní památky, a to i přesto, že jsou typologicky velmi důležitými doklady rozvoje jednoho z nejstarších kovolijských řemesel, které dosáhlo na Moravě v průběhu svého mnohaletého vývoje pozoruhodně dobré úrovně.

Nejstarší zvonařské památky pocházejí již z konce třetího tisíciletí před naším letopočtem a jsou doloženy archeologickými výzkumy na území starověké Mezopotámie i zmínkami v nejstarších písemných pramenech. Prokazatelně byly zvony používány starými Číňany, Féničany, Egypťany, Řeky a Římany.

K masovému rozšíření zvonů v křesťanské liturgii došlo v průběhu 5.—7. století našeho letopočtu, kdy se odléváním zvonů zvláště proslavili kovolijsci v Irsku a Anglii, odkud se výroba zvonů rozšířila v dalších státech do celé Evropy.

Až do 13. století se odléváním zvonů takřka výhradně zabývaly kláštery, a to zejména benediktinské, kde byly také sepsány jedny z prvních teoretických návodů, sloužících k provozování zvonařského řemesla.

K největšímu rozkvětu zvonařství došlo ve vrcholném středověku, kdy v důsledku intenzivního rozvoje měst vzrostla potřeba specializovaných řemesel. Po přechodném období, v němž se odléváním zvonů zabývali hlavně konváři, produkující kromě zvonů také cínové nádoby, křtitelnice, svícny a zbraně, přecházela během 16. století výroba zvonů na specializované, cechovně organizované kovolijské mistry — zvonaře.

S ověřenými počátky zvonařství na území našeho státu se setkáváme na konci 13. století. Samotné užívání zvonů u nás je však zcela jistě staršího data a je velmi pravděpodobně spojeno již s obdobím vlády nejstarších Přemyslovců.

K nejvýznamnějším centrům zvonařského řemesla na Moravě a ve Slezsku patřila Olomouc, Brno a Opava. Přechodně jsou zvonařské dílny doloženy v Jihlavě, Velkém Meziříčí, Uničově, Valašském Meziříčí, Moravské Třebové, Mikulově, Vyškově, Velké Bíteši, Znojme, Těšíně a Hranicích.

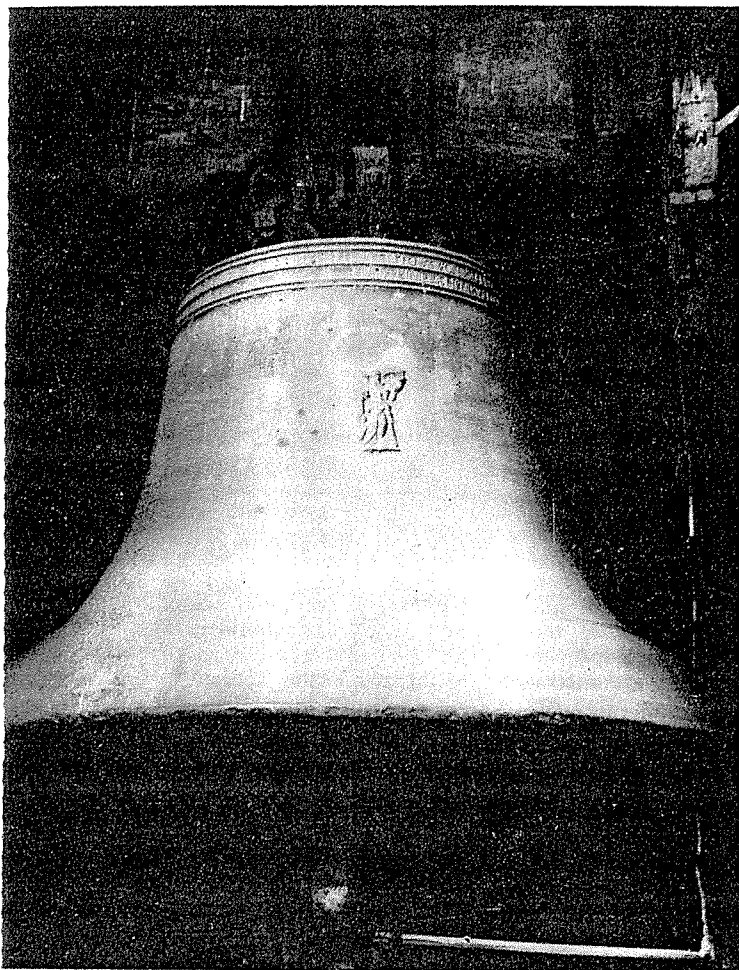
Základním předpokladem úspěšného zvonařského díla

byla správná konstrukce profilu zvonového žebra, výrazně ovlivňující společně s dalšími poměry jednotlivých částí zvonu výšku tónů, délku jejich vyznívání a harmonický vzestup alikvótních tónů. Důležité byly i obsáhlé praktické zkušenosti metalurgické, zejména vhodné stanovení poměru mědi a cínu i značná manuální zručnost, potřebná ke komplikovanému modelování a vypalování několikadílné odlévací formy.

Nejstarší zvony jsou štíhlé a jejich jedinou výzdobou jsou lapidární ustálené nápisové formulace polounciálové a gotické minuskulí. Jsou zavěšovány na koruny, tvořené čtyřmi nebo šesti profilovanými závěsnými uchy, později plasticky různě zdobenými. Koruna slouží k upevnění zvonů v dřevěné dubové hlavě, která se pomocí válcových čepů a páky otáčí ve zvonové stolici. Zvon je rozezníván úderem železného srdce, v dolní části kónicky rozšířeného do tak zvané výpustě, nebo údery kovového kladívka na dolní rozšířený okraj zvonu, nazývaného věnec. Rozeznívání zvonu kladívkem shora je typické zvláště pro hodinové zvony neboli cimbály.

Střední část zvonu, kde se nejčastěji vyskytuje figurální plastická výzdoba, rodové erby, městské znaky a nápisová zrcadla, se nazývá krkem zvonu. Na krk navazuje v horní části zvonového korpusu tak zvaný čepec, plasticky většinou členěný nápisovými legendami, plastickými linkami a dobovými ornamenty. V období baroka přechází plastická výzdoba také na široce rozvětvený věnec, oddělený od krku plastickými linkami zvýrazněnými přechodem.

Kromě své základní funkce bicího hudebního nástroje má zvon kulturně historický význam jako památka technická, umělecká a historická. Z technického hlediska jsou zvony dokladem vysoké řemeslné zručnosti starých kovolijských, kteří dokázali odlévat nejen jednotlivé zvony, ale i celé harmonicky znějící soubory a zvonkohry. Po stránce historické poskytuje analýza plastické výzdoby zvonů a zvláště jejich nápisů cenné informace genealogické, heraldické, paleografické, sfragistické a demografické. Významná je i umělecká hodnota ornamentální a figurální výzdoby, která v mno-

Obr. č. 1

hých případech patří k velmi kvalitním dokladům vývoje moravského a slezského umění.

V dobré tradici starých zvonařských mistrů pokračuje v současné době v Evropě jen několik málo zvonařských dílen. Na severní Moravě k nim patří zvonařské dílny v Brodku u Přerova a v Halenkově, které svou poměrně kvalitní produkcí alespoň částečně zmírňují historicky nenahraditelné kampanologické ztráty, způsobené vojenskými rekvizicemi, drasticky prováděnými v obou světových válkách.

Nejvýznamnější zvony okresu Přerov

Na území okresu Přerov se i přes značné ztráty způsobené válečnými rekvizicemi, jímž padla na Moravě za obět více než polovina všech kampanologických památek, dochoval značný počet historicky a umělecky cenných zvonů.

Průzkumem v terénu, prováděným v souvislosti s doplňováním Státního seznamu movitých kulturních památek, bylo v okresu Přerov zatím zjištěno 27 památkově hodnotných zvonů, z nichž 16 je v současné době evidováno ve Státním seznamu kulturních památek a u většiny zbývajících se zařazení do tohoto seznamu připravuje.

Nejcennějším a zároveň nejstarším zvonom v okrese je zvon „Jakub“ o hmotnosti 50 centnýtů, to je asi 2800 kg, a průměru 124 cm, zavěšený v renesanční zvonici v Lipníku nad Bečvou. Byl ulit v roce 1464 olomouckým konvářem mistrem Jakubem a je zatím je-

diným známým zvonařským dílem tohoto kovolijsce. K jeho výzdobě je užito obsáhlého latinského nápisu gotickou minuskulí, reliéfu znaku města Lipníka nad Bečvou a čtyř reliéfů kříže s korpusem ukřižovaného Krista.

Kampanologicky velmi významný je i další ze tří zvonů, zavěšených v lipnické zvonici, který je největší středověkým zvonom Severomoravského kraje. Ulil ho v roce 1604 olomoucký zvonař Zachariáš Milner. Zvon si vzhledem ke svým úctyhodným rozměrům (průměru 200 cm, výšce 180 cm a hmotnosti kolem 90 centnýtů, to je asi 5000 kg) vynutil stavbu unikátní městské zvonice, postavené v roce 1609. Je zdoben obsáhlým českým nápisem kapitálou, obíhajícím na čepci a široce rozevřeném věnci, reliéfem anděla troubícího k poslednímu soudu, erbem tehdejšího držitele panství — Jiřího Bruntálského z Vrbna a znakem města Lipníka nad Bečvou ve vavřínovém věnci (obr. č. 1).

Poslední ze zvonů v lipnické zvonici ulil v roce 1695 olomoucký zvonař Jiří František Reimer. Jeho korpus je pokryt kovolijsky kvalitní raněbarokní ornamentální plastickou výzdobou s motivem perlovce, ovocných festonů, ptáků a vavřínové pásy, latinskou nápisovou legendou a dvěma figurálními reliéfy.

Z díla gotických konvářů a zvonařů se na území okresu Přerov dochovaly čtyři kampanologické památky, zavěšené ve věžích kostelů v Přerově, Hranicích a Kokorách. V přerovském farním kostele sv. Vavřince je zavěšen zvon z roku 1482, ulitý olomouckým konvářem mistrem Václavem. Zvon visel asi do roku 1787 v olomouckém kostele sv. Petra a Pavla, odkud byl po jeho zrušení a zboření přenesen do poutního kostela sv. Anny ve Staré Vodě a odtud v roce 1956 na nynější místo. Na jeho čepci obíhá latinský nápis gotickou minuskulí, dělený reliéfem zvonu, obsahující vedle tradiční zvonařské formulace také určení a jméno zvonaře.

Dva gotické zvony jsou zavěšeny ve věži farního kostela sv. Jana Křtitele v Hranicích. Menší z obou zvonů byl ulit ve druhé polovině 15. století olomouckým zvonařem mistrem Václavem a má typickou plastickou výzdobu tohoto kovolijsce. Větší zvon pochází z roku 1496 a jeho provenience je zatím neznámá. Na jeho čepci obíhá latinský nápis gotickou minuskulí s invokacemi Krista, Marie a čtyř evangelistů.

Z produkce hranického konváře mistra Václava se v okrese dochoval pozdně gotický zvon z roku 1527, umístěný ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kokorách. Je zdoben dvouřádkovou latinskou nápisovou legendou gotickou minuskulí, dělenou reliéfem zvonu. Součástí jeho plastické výzdoby tvoří reliéf kříže s korpusem ukřižovaného Krista v obdélném rámu.

Moravské renesanční zvonařství je na okrese zastoupeno šesti kvalitními kovolijskými památkami, z nichž tři pocházejí z dílny olomouckého zvonaře Zachariáše Milnera. Kromě již zmíněného zvonu v Lipníku nad Bečvou je Milner autorem zvonu z roku 1603 v Předmostí u Přerova a zvonu z roku 1607 v Drahotuších. Na čepcích všech Milnerových zvonů obíhají dvouřádkové latinské, české a německé nápisy kapitálou. Na krku zvonu v Jezernici zvonař vymodeloval kvalitní reliéfy Madony s dítětem, kříže s korpusem ukřižovaného Krista a pozoruhodný reliéf mužské hlavy s výraznými portrétními rysy. Krk zvonu v Předmostí plasticky člení reliéf Mado-

ny v mandorle (obr. č. 2). V Drahotuších je k výzdobě této části zvonu použito reliéfu ukřižovaného Krista s Pannou Marií a sv. Janem a znaku města Drahotuše ve vavřínovém věnci. Oblíbeným plastickým motivem Zachariáše Milnera je užívání dělicích znaků ve tvaru rozet a stylizovaného větvičkového ornamentu, kterým zdobil ucha většiny svých zvonů.

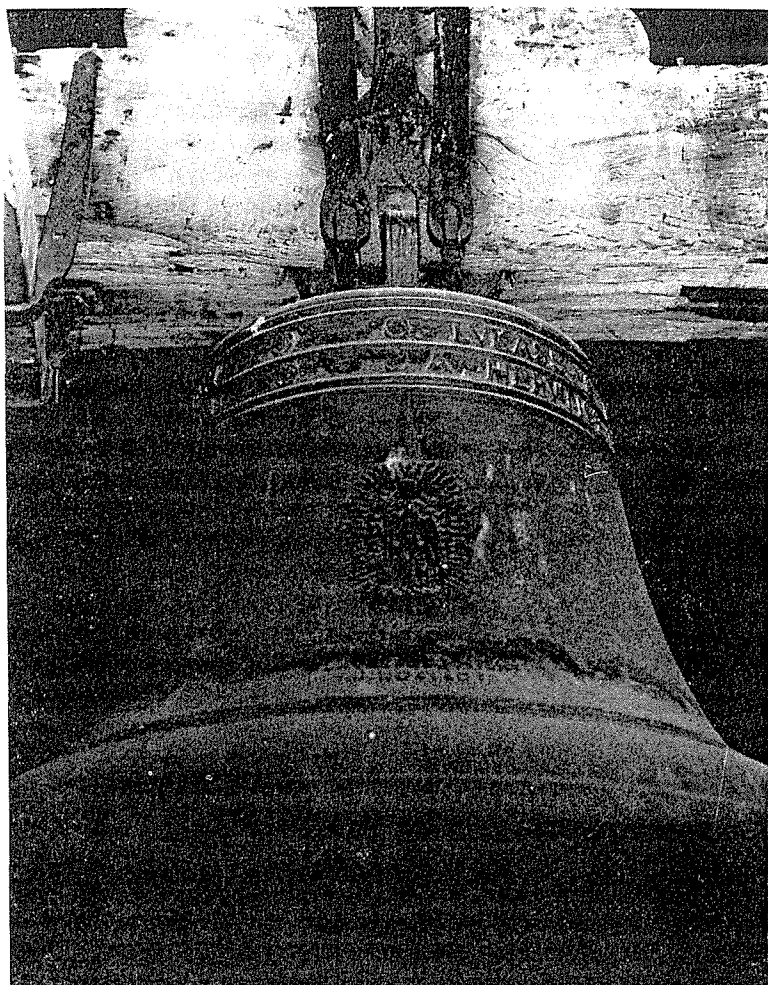
Unikátním renesančním kampanologickým dílem je zvon z roku 1585, ulitý opavským zvonařem Albrechtem Steinerem, který je zavěšen ve věži farního kostela sv. Vavřince v Drahotuších. Je zatím nejstarším zvonom ulitým v Opavě a jediným zjištěným dílem Albrechta Steinera. Na jeho čepci obíhá třířádkový český nápis kapitálou a vegetabilní ornament s motivem palmet. Na krku zvonového pláště je umístěn reliéf kříže s korpusem ukřižovaného Krista, Madony s dítětem, znak města Drahotuš, otisk městské pečete a dvě nápisová zrcadla.

Dílem vyškovského konváře a zvonaře mistra Jana je plasticky bohatě členěný zvon ve farním kostele sv. Václava v Tovačově, ulitý v roce 1582. Kromě obsáhlé české nápisové legendy má na svém plášti kovolijsky kvalitní rodové erby Vratislava z Pernštejna a jeho manželky hraběnky Salmové a znak města Tovačova.

Z početného souboru barokních zvonů vynikají umělecky velmi pozoruhodné zvony opavského zvonaře Jiřího Ignáce Maderhofferera z roku 1696 v Bělotíně, olomouckého zvonaře Jana Antonína Behra z roku 1721 v Dřevohosticích a z roku 1732 v Dluhonicích, olomouckého zvonaře Valeria Oblettera z roku 1753 v Hustopečích a z roku 1764 v Hlinsku a Horním Újezdě. Z dílny olomouckého zvonaře Jiřího Františka Reimera se na území okresu Přerov dochoval, kromě již zmíněného zvonu v Lipníku nad Bečvou, také zvon z roku 1717 ve farním kostele sv. Havla v Podhoří. Z bohaté produkce olomoucké zvonařské rodiny Straubů doplňují uvedený výčet barokních zvonů zvony z roku 1774 a 1779 v Dobřčicích a Jezerníci.

Z ostatních zvonů bez bližšího udání autora a provenience je možno upozornit na historicky významné zvony v Tovačově z roku 1630 a 1755, Vlkoši z roku 1630 a v Partutovicích z roku 1620 a 1747.

Přestože uvedený stručný přehled nejvýznamnějších dochovaných historických zvonů okresu Přerov neposkytuje zcela vyčerpávající obraz o všech existujících zvonech na Přerovsku, je možno již dnes konstatovat, že soubor dochovaných kampanologických památek v regionu patří k nejvýznamnějším v Severomoravském kraji a že mu bude proto nutno i nadále věnovat další zaslouženou pozornost.

Obr. č. 2

Použité prameny a literatura:

- Cerroni, J. P.: Glockeninschriften, rkp. SOA Brno, fond G 12, inv. č. 158.
 Lapčík, S.: Soupis epigrafických památek okresu Přerov, diplomová práce FF UJEP Brno 1974.
 Mlčák, L.: Renesanční zvon opavského zvonaře Albrechta Steinera v Drahotuších, Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 5, Ostrava 1982, s. 249.
 Mlčák, L. — Šrámek, P.: Příspěvky k biografii olomouckých zvonařů 17. až 19. století, Vlastivědný věstník moravský, 1978 (r. 30), s. 280—284.
 Mlčák, L. — Šrámek, P.: Olomoučtí zvonaři 15. století, Vlastivědný věstník moravský, 1979 (r. 31), s. 298—306.

Foto: KSSPPOP Ostrava

Jan Skutil

Herbenova kronika Do třetího a čtvrtého pokolení a její genealogická struktura

Herbenovu slovesnému dílu z hlediska literární historie, kulturologie i žurnalistiky a také z pohledu regionálního byla věnována sice již mimořádná pozornost,¹⁾

ale analýza rodopisného pojetí jeho základní tvorby z rodného kraje, románu Do třetího a čtvrtého pokolení, dosud chybí, i když je to vedle Jiráskových děl

F. L. Věk a U nás i Holečkovy ságy Naši dosud nejrozsáhlejší románová generační kronika. Uvedené Herbenovo dílo zachycuje historii kraje kolem Brumovic v okrese Břeclav od čtyřicátých let 18. století do osmdesátých let minulého věku především na základě životních osudů čtyř generací rodiny Hrabcovy, kolem níž se soustřeďuje veškeren děj, i když si kniha všímá historie rodin dalších, např. Bezděkovy z Kobylí, Wurmovy z Klobouk, dr. Warause, Edvarda Kornýšla z Čejkovic, sedláka Průdka z Rakvic, sedláků Vykydala, Kovaříka z Vrbice, Hubáčka z Brumovic, evangelické rodiny Krátkých, studenta bohosloví Hrózy, rodiny Kučerovy z Brumovic a mnohých jiných. Lze tedy toto dílo skutečně chápat jako první programový obraz národního obrození na Moravě, v němž vystupuje lid někdejšího hodonínského panství v Brumovicích a v jejich okolí, dílo, v němž vedle hlavních hrdinů z jedné rodiny účinkuje především kolektiv moravského venkova.

Rodina Hrabcová, mající úzký kontakt k příslušníkům feudálního zřízení, k vrchnosti samé i k panským úředníkům, stává se tu nejen osou děje, nýbrž i předmětem odsouzení autorova a také celého venkovského kolektivu pro svou povýšenost, panovačnost i prohnanost. S tímto se setkáváme jak při obraze otce Matýse, kancelářského úředníka ze čtyřicátých a padesátých let 18. stol., koketujícího dokonce i se svým příjmením, které změnil na Harabec, jímž se zařadil do galerie nenáviděných pánů Franců, — tak i při kresbě jeho syna, venkovského zbohatlíka zejména z doby kolem roku 1848. Herben se soustředil ve svém genealogickém pohledu na dvě generace zpanštělých úředníků, a to především na jejich složku psychologickou; chtěl ukázat podlízavost, falešnost, panovačnost, krutost i touhu po majetku a vnější okázalosti jak u otce, tak i u syna. Oba toužili jen po lepším společenském zařazení. Autor kreslí na druhé straně odpor lidu (v němž je zachováno úsilí po spravedlivosti) k těmto jedincům, přičemž zdůrazňuje, že nechuf k této rodině se nese v něm po generacích, přenáší se i na potomky po přeslici, do rodiny Benešovy ve čtvrtém pokolení.

Herben ukázal, jak mocný vliv měly i na moravský venkov převratné historické události jako byly josefínské reformy, velká francouzská revoluce, napoleonské války a proces národního uvědomování ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století, ústící v revoluční myšlenky roku 1848, jak na ně reagoval venkovský lid a jak je chtěli potlačovat příslušníci feudálního zřízení reprezentovaní tu především Hrabci. Proti nim staví do protikladu nejen dvě generace uvědomělých národoveckých pracovníků z kupecké rodiny Bezděkovy z Kobylí, ale i mladou inteligenci představovanou tu duchovním Hrózou. Hrubost, charakterizovanou Hrabcovými ve dvou generacích starších, u třetího pokolení však Herben zmírnil v postavě nejmladší Hrabcovy dcery, provdané Benešovy, a také v obraze jejího syna, studujícího zprvu v Brně, vrátivšího se do Brumovic a nakonec zakotvivšího v osmdesátých letech na studiích medicíny v Praze. V tom je jeho pohled optimistický, když přesvědčivě dokazuje, že špatné povahové rysy rodiny nemusí navždy zůstat rysem trvalým, ale že lze je zmírnit a přetvořit. V postavě Jiřího Beneše vyrůstá pak progresivní obraz mladého nadšeného studenta zápasícího za lepší příští svého národa na rozdíl od jeho sobeckých předků ze strany matčiny.

Genealogická struktura Herbenovy kroniky Do třetího

a čtvrtého pokolení je silná nejen v jejím pohledu sociologickém a povahopisném, ale také v drobnokresbě rodinného prostředí, ve vykreslení tradic a v celkovém pohledu na ideové proudy: zobrazuje povrchnost výsledků protireformace v povědomí lidu i mnohé neblahé povahové rysy, jež vyplynuly z násilného přechodu světového názoru; mezi ně patří lstivost, zbabělost, neshovívavost a selské mamonařství i furiantství, k nimž časem přistupuje i karban a alkoholismus. Tyto rysy nejsou zobrazeny jen na postavách Hrabcových a jejich ženských potomků, nýbrž i v mnohých rodinách jiných, i když v jádru lidu byla zachována touha po krásnu a pravdě. Odcizení se vesnickému kolektivu, jež je tak markantní u rodiny Hrabcovy, vedlo ke zneužívání těchto jedinců a také k rozeštvávání vesnické komunity i k odvedení zřetele od hlavní otázky sociální na venkově.

Herbenův pohled na celou dlouhou dobu, již románově zobrazil, je úzce koncentrován na rodinný život, na živost tradic a na psychologické přežívání v hodnocení jednotlivých generací. Autoru se podařilo ztypizovat nejen ohlas celonárodního a celoevropského společenského dění na úzký mikroregion několika obcí někdejšího panství, ale také zachovat pevný obraz jednotlivých postav a jejich rodinných vazeb. Dokázal, že jádro národa leží v rodině a v jejím morálním profilu, k němuž má vést vzdělání, jež napřimuje charakter, který může být vnějšími vlivy v minulosti i pokřiven, jak tomu bylo u Hrabců. Současně dokazuje, že lze překonat trauma o trestu za viny předků přecházejícím do dalších pokolení. A právě tento proces Herben na příkladě Jiřího Beneše, Hrabcovy vnuka, ostře a úspěšně zobrazuje.

Herbenova kronika je vyplněna nejen událostmi, nýbrž i reminiscencemi na mnohé celonárodní postavy, o nichž se tu vypráví, ať již to byli národní buditelé Klácelova okruhu z Brna nebo Havlíčkova z Prahy. I jejich ideály byly živé po několik generací, jak dokládá Herben na příkladech svých postav z románové kroniky Do třetího a čtvrtého pokolení.

Genealogická struktura tohoto románu je nosnou plochou nejen jeho pohledu sociologickopsychologického, nýbrž i základní kulisou všeho děje bouřné doby více než sto padesátilet počátků splývání obyvatel Moravy s Královstvím v novodobý český národ. Tím je Herbenovo dílo moravským pendantem prací Jiráskových, je stejně prodchnuto láskou k lidu jako jeho, rovněž je mistrně symbolizováno svými hlavními postavami tkvícími pevně v tradicích nekonečných pokolení, upřímně toužících po vzdělání a po pravdě. Generace otců, synů a dcer s jejich potomky splývají tu v obraz jediného obrozeného národa. A v tom je hlavní síla rodopisného jádra i formy Herbenovy kroniky napsané pevným žurnalistickým perem dobře školeného historika, i když se s řadou jeho ideových názorů dnes nemůžeme ztotožnit. V jeho zaostření zřetele především na rodinu hledáme její hlavní smysl.

P o z n á m k a :

1. Felix Vodička, Moravské beletristické studie Jana Herbena, Časopis Matice moravské, 1938 (r. 62), s. 201 n; Alois Gregor, Život a dílo Jana Herbena, In: Jan Herben, Na dědině. Výbor z próz, Brno 1958, s. 5—9; Jaromír Bělič — Jiří Skalička, doslov k Herbenovu dílu Do třetího a čtvrtého pokolení, I., Praha 1954, s. 530—537.

Ze tří náhrobků na starém zrušeném hřbitově v Šumbarku, o kterých se zmínil ve své monografii o Šumbarku v roce 1925 Adolf Sobek,¹⁾ se zachoval pouze jeden. Je to náhrobek říšského hraběte Fridricha Arco, držitele Šumbarku v letech 1827–1835. Po likvidaci starého hřbitova, který musel ustoupit rozšířené výstavbě havířovského nádraží, byl náhrobek, skládající se z několika částí, stržen, převezen na nově zřízený hřbitov v Šumbarku (Havířov 3) a tam uložen.

Říšský hrabě Fridrich Arco koupil statek Šumbark v červnu 1827 od dřívějšího majitele Jana Michníka.²⁾ Bylo mu tehdy 29 let. Měl záměr postavit v Šumbarku kostel, když dřívější dřevěný, stojící v zámeckém parku, shořel při požáru zámku v roce 1823. Fridrich však v Šumbarku dlouho nevládl. Zemřel už po osmi letech v roce 1835. Jeho manželka svob. paní z Durant prodala panství hned po manželově smrti Josefu Ludvíkovi Neisserovi. Sama zemřela 31. srpna 1849 a byla pohřbena vedle svého manžela.³⁾

Tak skončila krátká epizoda vlády jednoho člena rodu Arco v Šumbarku. Jako památka po něm zůstal mramorový jehlan s erbem rodu a s německým nápisem na podstavci.

Erb na šumbarském náhrobku je shodný se znakem tzv. tyrolské linie rodu. Společným pro všechny linie je volně se vznášející říšský černý orel (jako znamení

říšských hrabat), na jehož prsa je položen čtvrcený štít. Ten je na erbu Fridricha Arco čtvrcen (stříbrným) křížem, kosmo a šikmo (modře) mřížovaným. V prvním a čtvrtém (modrém) poli jsou tři (zlaté) luky s tětivami dole, položené nad sebou. V druhém a třetím (zlatém) poli je jeden (modrý) luk postavený na výšku s tětivou obrácenou doprava. Na štít je posazena knížecí koruna a nad hlavami orla se vznáší koruna hraběcí.⁴⁾

Na podstavci náhrobku, složeném na zem obráceně, je německý nápis kurzívou:

Ruhestatte

Seiner Hochgeboren des Herrn Reichs — Grafen
Friedrich von Arco, Herr auf Schumbarg,

geb: d. 11. Novbr: 1798; gest: d. 21. Septbr: 1835.

Sanft ruhe seine Asche.

V českém překladu: Místo odpočinku jeho Blahorodí pana říšského hraběte Fridricha von Arco, pána na Šumbarku, nar. 11. list. 1798; zemř. 21. září 1835. Libé odpočinutí jeho popelu.

Arcové ze Šumbarku nebyli u nás jediní. Panství Hoštálkovy na Krnovsku drželi v letech 1837–1945 rovněž Arcové.⁵⁾ Jejich znak se však od šumbarského poněkud lišil.

Pomník Fridricha hr. Arco — stav z r. 1983

Erb na náhrobku v Šumbarku je jedinou heraldickou památkou této části Havířova. I když v historii obce znamená tato poměrně mladá památka krátkou epizodu, bylo by správné, aby byla zachována. Prozatím sdílí podobný osud jako plastiky z ostravského náměstí, uskladněné v karanténním oddělení ostravské zoologické zahrady.

Foto: K. Hrbáček

P o z n á m k y :

- 1) Adolf Sobek, Obec a panství Šumbark ve Slezsku. Mor. Ostrava 1925, s. 32—33.
- 2) Tamtéž, s. 14.
- 3) Tamtéž.
- 4) O variantách znaků jednotlivých linií podrobně H. Kadich — C. Blažek, Der Mährische Adel, Norimberk 1899, s. 3—4, tab. II a C. Blažek, Der Adel von Österreichisch-Schlesien, Norimberk 1885, s. 1—2, tab. I.
- 5) L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, s. 788.

Průběh vývoje heraldického znaku

Jan Ostal

Narozen roku 1962 v Praze. V současné době studuje na stavební fakultě ČVUT v Praze obor vodní stavby. Znaky, zvláště rodové, kreslí ze záliby už od útlého mládí. Odborněji se heraldikou začal zabývat v roce 1976 po vstupu do bývalé GHSP. Zaměřuje se na kresbu málo známých znaků, především podle hmotných památek.

Znak: Tschammerové z Ostu.

Významné osobnosti ve světle matričních zápisů

Mois Adamus

nar. 28. 1. 1878 Kunčice
zem. 23. 8. 1964 Turnov

Január 13. - 15.	Marianna	1. 1.	Frany Schuchaj Enmann.	1.	Terezia geb. Frany Chlupaty.	1.	Joh. Chlupaty, Kauš m. 9. Johanna.
24. Január 49 notgetauft.	Marianna	1. 1.	o	1.	Franyška Blaha- czech, Gärtl. To. I. h. k.	1.	Karl Blahacsek, Kauš m. 9. Barbara.
Január 25. - 27.	Antonia	1. 1.	Karl Macieček, Enmann.	1.	Terezia geb. Frany Kopetz.	1.	Joh. Golat, Müller, Marianna Kopetz.
Január 28. - 29.	Marianna	1. 1.	Antoni Kozar, Bauer.	1.	Agnes geb. Frany Kreycz.	1.	Joh. Waschisch, Schmied m. 9. Johanna.
27. Január 77 notgetauft.	Johann	1. 1.	o	1.	Helene Macieček aus Bartelsdorf.	1.	Fr. Bonek, Enmann m. 9. Terezia.
Január 28. - 29.	Mois	1. 1.	Johann Adamus, Bauer.	1.	Johanna g. Josef Hladeczek.	1.	Joh. Kruppa, Fr. m. Gallin, Franyška.
1. Februar 17 notgetauft.	Johann	1. 1.	o	1.	Johanna Mahuczek aus Lhurnahang.	1.	Karl Fabianmeyer, Bauer m. 9. Johanna.
Februar 3. - 4.	Josef	1. 1.	Johann Pusterniak, Kaualer.	1.	Agnes geb. Josef Waschisch.	1.	Joh. Michalsch, Kauš m. 9. Johanna.

Státní oblastní archiv Opava, fond „Sbírka matrik Severomoravského kraje“, rodná matrika římsko katolické fary Vratimov pro obec Kunčice z let 1865—1892, fol. 50, sign. SO VI 3.

Foto: B. Mandrllová

Do Vaší knihovny

Josef Pilnáček: Neznámé rody a znaky staré Moravy. Brno, Státní oblastní archiv 1983, 335 s.

Féčí Mojmíra Švábenského vyšlo konečně dílo, které z větší části připravil do tisku ještě sám Pilnáček, jak o tom svědčí předmluva datovaná ve Vídni v dubnu 1948. Autor rozdělil práci na dvě části, z nichž první ob-

sahuje 723 rodů v Staromoravských rodech neuveřejněných, druhou část tvoří nově zjištěné doplňky (366) k uvedenému dílu a 20 neznámých a Pilnáčkem neidentifikovaných znaků. Některá hesla doplnil Švábenský. Ten také připojil velmi vhodně svou stať Knihy přijímání do rytířského stavu Moravského markrabství, ve které rozepsal jednotlivá zaznamenaná přijetí v letech 1535—1650. Švábenského práci

je rovněž rejstřík a především velmi cenný podrobný soupis citované literatury a pramenů, který umožňuje dobrou a rychlou orientaci v Pilnáčkových mnohdy nejasných a nejednotných citacích. Náklad 800 výtisků jistě neuspokojí všechny zájemce o tuto potřebnou a dlouho očekávanou publikaci.

—km—

Prehľad matrik na Slovensku do zoštátnenia matričnej agendy. Zprac. Ja-na Kalesná. Bratislava 1982, 525 s.

Nepostradatelnou orientační pomůckou nejen pro slovenské genealogy, ale i pro rodopisné badatele z českých zemí, pátrající po svých předcích ze Slovenska, vydala Archivní správa MV SSR. Vlastnímu soupisu předchází úvod se stručným vylíčením vzniku, vývoje a významu matrik a informacemi o průběhu přebírání církevních matrik do státní péče. Soupis je rozdělen podle jednotlivých archivů, ve kterých jsou v současné době matriky uloženy — Archiv hlavního města SSR Bratislavy, Štátny oblastný archiv Banská Bystrica, Bratislava, Bytča, Košice, Levoča, Nitra, Prešov. V rámci každého archivu je pak dále členěn podle abecedně seřazených názvů římskokatolických, řeckokatolických nebo evangelických farních úřadů, případně židovských náboženských obcí. Podrobně jsou rozepsány obce náležející do farních obvodů. Matriky jsou uvedeny podle druhu a časového rozsahu, stejně je tomu i u indexů. Publikace je doplněna velmi podrobným rejstříkem, umožňujícím rychlou orientaci. Je jen škoda, že tolik potřebné příručky se dostalo vydání v nákladu skutečně minimálním — 1500 výtisků.

—km—

Pavel Brodský: Pečetí Elišky Přemyslovny. Časopis Národního muzea — řada historická, 1983 (r. 152), s. 35—47.

Autor navazuje na svou studii o pečetech Jana Lucemburského (ČNM — H, 1981, s. 121—131). Popisuje a provádí podrobný ikonografický a uměleckohistorický rozbor tří známých typů pečetí Janovy manželky — Elišky Přemyslovny. Jedná se o dva menší portrétní sekrety, první pravděpodobně z r. 1310, druhý — osmihranný z roku 1311, a jednu pečeť majestátní, vzniklou v roce 1311 v souvislosti s Eliščinou korunovací. Obraz majestátní pečetí nese výjma stylizované postavy Elišky sedící na trůně také znaky lva a plamenné orlice. Srovnáním s cizí produkcí dochází autor k názoru, že královny pečetí patří mezi tehdejší evropskou špičku a byly dílem patrně domácího umělce.

—km—

Dana Stehlíková: Znovunalezené náhrobky v Anežském klášteře v Praze. Památky a příroda, 1983, č. 9, s. 525—529.

Při památkové rekonstrukci Anežského klášteře v Praze byla na jaře roku 1983 objevena řada náhrobních kamenů či jejich úlomků, pocházejících z různých v minulosti provádě-

ných archeologických průzkumů. Autorka podrobně popisuje 12 kusů nalezených náhrobníků z 13.—18. století. Uvedeny jsou také opisy textů a podoba sedmi náhrobních kamenů je zachycena na otištěných fotografiích. Z vyobrazených náhrobníků nesou heraldickou výzdobu náhrobní kámen zatím neurčeného církevního hodnostáře z 2. pol. 14. stol. — 1. čtvrti 15. stol., náhrobník Anny Kateřiny Kottwické z Kottwic (zem. 1707) a náhrobník Joanny Le Bonin (zem. 1712). Pozoruhodný je náhrobní kámen Jiřího Steinpocha (zem. 1599) a jeho rodiny. Steinpochovo povolání staroměstského zvonáře a mosazníka dokumentuje znamení tvořené vedle iniciál jména zvonem a dvěma svícny. Všechny nalezené náhrobníky zůstanou v areálu Anežského klášteře a budou tvořit součást expozice Národní galerie.

—km—

Idzi Panic: Herb Piastów cieszyńskich i ich stolicy — Cieszyna (studium heraldyczne). Rocznik cieszyński, IV—V, Cieszyn 1983, s. 141—150.

Známy polský heraldik navazuje anotovaným článkem na své pojednání „K výzkumu erbů Těšínského knížectví“ (Těšínsko, 1978, č. 3, s. 26—28) a některé své dříve vyslovené názory koriguje. Podává podrobný přehled vývoje znaku těšínských knížat z rodu Piastovců a mimo jiné detailně řeší otázku koruny na hlavě těšínské orlice. Se znakem těšínských piastovských knížat pak úzce souvisí znak těšínského knížectví, který s ním byl totožný, a lze v něm hledat také kořeny podoby znaku města Těšína. V něm se zlatá piastovská orlice vznášela nad městskou hradbou se dvěma věžemi a dole plynoucí řekou. V závěru autor rezebírá význam a vývoj jednotlivých komponentů těšínského městského znaku. Článek je doplněn dvěma fotografiemi piastovské orlice (z knížecího i městského znaku) a barevnou kresbou znaku města Těšína.

—km—

Karel Sedláček: Nový znak Rychvaldu (okres Karviná). Těšínsko. Vlastivědný zpravodaj okresů Karviná a Frýdek-Místek, 1984, č. 2, s. 33.

V poměrně stručné zprávě se autor nejprve zmiňuje o původním znaku Rychvaldu, jímž byl na trávníku stojící kříž provázený po stranách břizami. V této podobě se dochoval údajně na pečetí z roku 1911 s kruhovým nápisem „CMINA RYCHWALD“ (!). V současnosti je však připraven návrh nového znaku (snad přímo autorem zprávy), dosud však neschválený, jehož štít je dělený, v horní stříbrné půli nese 3 lipové lístky (3 části obce — střed, Václav, Podlesí) a nad nimi červenou hvězdu (socialistická přítomnost), ve spodní polovině 3 pruhy — modrý (vodní plochy středověkých místních rybníků), zelený (zemědělství), černý (ve

spojení se zelenou značí hornický charakter obce). Text doplňují autorem kreslené znaky Rychvaldu — původní a nově navrhované.

Po přečtení tohoto článku si žádá heraldik nemůže odpustit několik zásadních připomínek včetně vyslovení politování nad skutečností, že se tak málo heraldicky fundovaný projev dostal na stránky regionálně zaměřeného Těšínska. Při popisu starého rychvaldského znaku autor doslova přeložil příslušné pasáže z práce Mariana Gumowského Herby i pieczęcie miejscowości wojew. śląskiego (Pamiętnik instytutu śląskiego XII, Katowice 1939, s. 246), aniž použitou literaturu citoval. Navíc chybně opsal nápis na razítku (nikoliv pečeti!) z roku 1911, který má znít „GMINA RYCHWALD“. Neobtěžoval se přitom nahlédnout do Baletkou a Loudou populárně pojatých Znaků měst Severomoravského kraje (Ostrava 1980 s. 94), natož do starších avšak podrobnějších Baletkových Znaků měst a městeček Severomoravského kraje (Sborník Státního archivu v Opavě 1968—1971, Opava 197, s. 258), kde by zjistil, že obec Rychvald používala již prokazatelně v roce 1723 pečeť, v jejímž obrazovém poli se nacházel košatý strom a pod ním pes. Gumowski znal pouze razítko z roku 1911, k němuž uvedl ničím nepodložené barvy, o kterých se zmiňuje také Sedláček.

Názory na nově navrhovaný znak Rychvaldu se mohou pochopitelně různit. Podle našeho soudu není zvolená podoba příliš nápaditá a mohla by sloužit jako znak téměř kterékoliv jiné obce. V každém případě je však nevhodná a heraldickým pravidlům odporující volba barev spodní poloviny štítu. To ale bude záležet na doporučení heraldické komise při AS MV ČSR a hlavně na schválení rady MNV. Rozhodně není anotovaný článek vhodným příkladem „vývoje naší novodobé socialistické heraldiky“, jak to konstatuje autor v jeho závěru.

—km—

Ladislav Vrtel: Problémy současné mestskej heraldickej tvorby. Slovenská archivistika, 1984 (r. 19), č. 1, s. 55—69.

V otištěném referátu, předneseném na sympoziu „Minulost a současnost heraldiky“ v září 1982 v Trenčíně, se autor zamýšlí nad prací Heraldické komise MV SSR a jejím vlivem na užívání městských znaků na Slovensku. Současná heraldická tvorba je živou oblastí, na kterou existuje množství názorů. Vrtel se pokusil, jak sám praví v závěru, o zformulování základních otázek, se kterými se zde setkáváme, jakou je např. otázka vztahu obyvatel města k městskému znaku nebo problémy týkající se ztvárnění jednotlivých součástí znaku — tvar štítu, znamení, zbarvení. Ve stručnosti lze říci, že Heraldická komise MV SSR se zasazuje, aby každé ze 124 měst na Slovensku užívalo vlastního městského znaku, a to v jeho nejčistší podobě. Proto komise doporučuje ve většině případů návrat

k původnímu erbovnímu znamení, oprostěnému od pozdějších polepšení. K zásadní změně dochází pouze u těch znaků, které z ideových důvodů nevyhovují, tedy jejichž hlavní figurou je postava svätce. I v těchto případech se však komise snaží zajistit návaznost na původní znak alespoň užíváním některých světcových atributů. U nově vznikajících znaků dohlíží komise na jejich ztvárnění, tak aby jednoznačně odpovídalo pravidlům heraldické tvorby.

—km—

Marie Kapavíková — Lubomír Vaněk:
Kutnohorští městští písaři 15. a 16.

století (písaři městských knih). Kutná Hora, Okresní archiv 1984, 89 s.

Publikace obsahuje chronologicky řazený přehled celkem 49 písařů, kteří působili v 15. a 16. století ve službách kutnohorské městské rady. Biografické údaje vytěžené z písemností městského archivu Kutné Hory jsou provázeny v příloze 34 fotografiemi s ukázkami písma jednotlivých písařů. Vlastnímu textu předchází úvodní charakteristika o instituci městských písařů a jejich společenském postavení ve městě. Zde se také autoři velmi stručně zmiňují (s. 9) o úsilí některých písařů o získání šlechtických titulů. Z kutnohorských městských písařů obdrželo erbovní list v 16. sto-

letí šest osob (v závorce rok udělení znaku, příp. rok jeho polepšení) — Jindřich z Chočemic (1522, 1543), M. Briek z Licka (1529), Jan Šatný z Olivetu (1541, 1569), M. Pavel Vodolinský z Vodolína (1543, 1556), Jan Veverin Písecký z Kranichfeldu (1570) a Jiřík Hrdík z Větčína (1610). V případě Jindřicha z Chočemic, Jana Šatného a Jana Veverina píseckého jsou znaky v textu dokonce popsány. Jen škoda, že autoři zůstali poplatní pouze informacím ze základních kompendií (Doerr, Králova Heraldika, Sedláčkův 2. díl Českomoravské heraldiky) a nedokládají „erbovnictví“ výše uvedených písařů na základě odrazu v písemných, případně sfragistických pramenech v Kutné Hoře.

—km—

Z činnosti Klubu

Váš vtrav v televizí

Je nedělní odpoledne, 24. června 1984, čas 16,45 hod. doba jako stvořená pro rodinné vycházky, či odpocinek na chalupě. Těm, kteří z jakýchkoliv důvodů zůstali doma, nabídla Československá televize 25 minut zajímavě podívané nazvané „Druhý díl života“; v podtextu programové nabídky se dovidáme, že bude řeč o životním optimismu a elánu kronikáře ing. Macha.

Ostravským členům Klubu genealogů a heraldiků není nutno protagonistu pořadu blíže představovat. Z mnoha činností které ing. Macha vykonával a vykonává, vybral si režisér pořadu jako stěžejní bod jeho kronikářskou práci v Ostravě-Porubě. „Hlavní hrdina“ se představil způso-

bem sobě vlastním a to minigenealogií svého rodu a samozřejmě se neopoměl zmínit o svých bohatých životních osudech a práci, kterou provozoval se zájmem a nadšením; to vše se promítlo do jeho dnešní činnosti. Nemá smysl rozepisovat se o všech zálibách ing. Macha, zmíníme se pouze o kreslení, od něhož je krůček k jedné z pomocných věd historických — heraldice. Neviděli jsme žádný zásobník heraldických kreseb, ale technicky perfektně provedenou a systematicky řazenou, v ČSSR snad i ojedinělou, sbírku, kterou bychom mohli nazvat „Heraldika na známkách“.

Pořad končí. Na obrazovce dobíhají titulky a nám nezbývá než obdivovat vitalitu pětadesátiletého člověka a s ní i životní krédo ing. Macha: „Vše, co jsem dělal, dělal jsem rád“.

—Ma—

DOTAZY

MUDr. Zdeněk HARTL z Gottwaldova hledá informace o uherském rodu Báthori a jeho vztahu k Polsku. István Báthori (zem. 1806) byl ženat v prvním manželství se Zuzanou Bebekovou a z tohoto manželství pocházel syn Gábor Báthori, kníže Transylvánie (zem. 1813) a dcera Anna. Z druhého manželství s Žofií Kostkovou, pocházející z Polska, se narodil syn András Báthori, který odešel po otcově smrti s matkou do jejího rodového sídla v Polsku. Tam se oženil s Annou Zakreskou a narodily se jim dcery Hedvika, provdaná Luptovská, a Žofie, provdaná za Jiřího Rákoczyho I., knížete Transylvánie. Dr. Hartl prosí o údaje o sídle rodu Kostka v Polsku, o Žofii Kostkové a jejím synu Andráši a o polském pobytu Anny Báthori, Andrášově nevlastní sestře, v letech 1620—1636 před jejím návratem zpět do Uher. Informace zasílejte na adresu KGHO.

